

Barandiaran eta Europa

Argitxu Camus Etchecopar

Barandiaran y Europa

José Miguel de Barandiaran fue un europeo convencido. Aprendió francés, alemán e inglés por su cuenta. Cuando era muy joven, se abrió a la ciencia europea. Estudió de los antropólogos, etnólogos y lingüistas más famosos de la época. Va a por la ciencia hasta la fuente misma para poder compararla con sus propias ideas. Y desde entonces veremos al ataundarra en numerosos cursos en diversas universidades de Europa, bien como estudiante y como profesor. El trabajo de Barandiaran le ha aportado mucho al etnología europea.

Barandiaran et l'Europe

José Miguel de Barandiaran était un européen convaincu. Il entreprit d'apprendre le français, l'allemand et l'anglais de son propre chef. Très jeune, il s'ouvrit à la science européenne. Il se forma auprès des plus grands anthropologues, ethnologues et linguistes européens de l'époque. Il alla à la recherche de la science à la source même, pour mieux la contraster avec ses propres idées. C'est donc ainsi que cet homme originaire d'Ataun se rendit à de nombreuses reprises dans des universités européennes, comme étudiant mais également comme professeur et conférencier. L'œuvre de Barandiaran apporta beaucoup à l'ethnologie européenne.

Barandiaran and Europe

José Miguel de Barandiaran was a convinced European. He learned French, German, and English on his own. When he was very young, he opened himself up to European science. He studied the most famous anthropologists, ethnologists, and linguists of the time. He went to the very sources of science in order to compare them to his own ideas. And since then, the Ataundarra took part in numerous courses in diverse universities throughout Europe, as a student and professor. The work of Barandiaran has contributed a great deal to European ethnology.

Sarrera

Europar konbentzituia genuen Jose Miguel Barandiaran. Europan gaindi gertatzen ziren gertakariak eta berritasunak interesatzen zuten. Europako beste herrialdeek eskaintzeko zutenaren hobeto ulertzeko euskara, gaztelera eta latinaz gain, frantsesa, alemana eta ingelesa ikasi zituen bere kabuz.

Barandiaran euskal etnografiaren esparruan eraman lanaren inguruan da ezagutua batik bat. Baina zientzia fisikak ere gustuko zituen eta gai hau urte anitzez Gasteizeko Seminarioan irakatsi zuen eta esperimentazio anitz eraman zituen ere alor honetan. Adibidez, 1920. hamarkadan radio-telefoniari interesatu zitzaion Barandiaran eta 1924ean Saturrararen herriko Udako Seminarioan radio-telefonía estazio bat instalatu eta Londres, Cardiff eta Manchesterreko kontzertuak entzun ahal izan zituzten. Garai horretan Europako herri desberdinetara egin bidaiak baliatu zituen haririk gabeko telegrafia tresnak ezagutzeko. Hau dugu adibide bat, beste hainbaten artean, Barandiaranen Europarekiko irekidura erakusten duena.

Barandiaran, bere inguruko gizarteari interesatzen zitzaion. Lehen parte batean ikusiko dugu nola euskal gizartearen hobeto ulertzeko eta lantzeko Europari eta munduari ireki zitzaion. Bere helburua betetzeko, erran nahi baita euskal gizarte tradizionala ikertzeko, beharrezkoak zituen tresnak ekarri zizkion europar zientziak.

Bigarren parte batean, kulturen ikerketarako europar mugimenduan aktiboki parte hartu zuela ikusiko dugu, hau da, euskal gizarte tradizionalaren ezagutzan. Gai hau, euskal gizarte tradizionalaren gaia, Europa eta mundu mailako esparru akademikora eraman zuen Barandiaranek.

Azkenik, ondorio gisa, Barandiaranen lanaren ikerketak eta bereziki bere egunerokoaren¹ irakurketak, orduko Europako gertakaria sozial eta politikoko garrantzitsu zontzaiten berri izateko lehen mailako iturriak direla ikusiko dugu.

Europar zientziei irekitzea

Barandiarani, gazterik, etnia eta kulturen ikerketarako interesa sortu zitzaion. Luis de Barandiaran Irizarrek –Jose Miguel Barandiaranen ilobak- *José Miguel de Barandiaran: patriarca de la cultura vasca* obra biografikoan esplikatzen duenez, Barandiaranek erlijioen historian zuen interesak fenomeno erlijiosoa kultura eta garai ezberdinetan ikertzera eraman zuen. Horrela, “populu primitibo” delakoen ikerketari hurbildu zitzaion.²

1 Barandiaran, José Miguel (de). *Diario personal. Desde los primeros trabajos científicos, hasta el inicio del exilio (1917-1936)*. Volumen I. Colección Sara, Atun: José Miguel de Barandiaran Fundazioa, 2005.
Barandiaran, José Miguel (de). *Diario personal. Durante los años de su exilio en el País Vasco Continental (1936-1953)* Volumen II. Colección Sara, Atun: José Miguel de Barandiaran Fundazioa, 2009.

2 Barandiaran Irizar, Luis (de). *José Miguel de Barandiaran: Patriarca de la cultura vasca*. Donostia-San Sebastián: Sociedad Guipuzcoana de ediciones y publicaciones, S.A., 1976.

Sarreraren erran dugun bezala, Barandiaran Europari ireki zitzaion eraman nahi zuten ikerketarako tresnak biltzeko orduan. Liburuek ekartzen ahal zutena baino urrunago joan behar zuela argi zuen Barandiaranek eta orduko espezialistenganik ikastea erabaki zuen. Europako herri ezberdinetara joan eta formatu zen beraz.

Lehen estudio bidaia 1913an egin zuen, ikasketak burutu baino lehen eta apeztu baino lehen, hots, Leipzig-eko unibertsitatean, Alemanian. Wilhem Wundt-en³ kurtso bat segitu zuen, herrien psikologiak. Han ikasiak garrantzitsuak izan ziren ondotik eramanen zituen ikerketentzat, bai metodo aldetik baita ikerketa gaiaren aldetik: hortik goiti Barandiaranen interesa euskal gizarte tradizionalaren ezagutzan zentratuko baitzen. Bere hitzetan:

“El profesor Wilhem Wundt de la universidad de Leipzig me enseñó que las culturas no son adecuadamente inteligibles para quien no las vive.” (...) “Los comportamientos humanos no pueden ser comprendidos si no se los considera en el conjunto de su contexto social, lo cual uno puede lograr mediante investigación sistémica que abarque todo el sistema de elementos que forman su entorno cultural”.⁴

Lehen bidai horren ondotik, beste hainbat egin zituen. Hona lehen bidaia horren ondotik Barandiaranen egunerokoan irakurtzen ahal dena, bere jakin-minaren adierazle:

“Hay que volver a ellos pues no he tenido tiempo bastante. (...) Los problemas filosóficos me interesan pero urge la investigación etnográfica del pueblo vasco y la solución, si cabe, de los problemas planteados en ese campo”.⁵

Ondorioz, 1919an eta 1922an Alemaniara itzuli zen Barandiaran, Wilhem Wundt eta Fritz Grabner-ek⁶ eman kurtso batzuk segitzera, Leipzig eta Kolonia herrietara. Eta ondoko urteetan bide horretan segituko zuen, formatuz, kurtso bereziak segituz, Europako leku ezberdinetan.

Laster, errealitate etnologikoak eta gai arkeologikoak lotuak izaten ahal zirela ohar-turik, arkeologia esparruari interesatu zitzaion eta lehen miaketa arkeologikoak 1916an eraman zituen. *Ohitura* aldizkarian agertu artikulu batean⁷ arkeologiarentzat bere interesa nola piztu zen esplikatzen digu: bere ikerketa denboretan elkarrizketatu jende askok trikuharriak jentilen hilerri zirelako ustea baitzuten.

Ikerketa etnografikoarentzat egin zuen bezala, bere lana arkeologian orduko espezialisten lanean eta irakaskuntzan oinarritu zen. “Prehistoriaren Aitasaindua” bezala

3 Wilhelm Wundt (1832-1920), psikologo eta filosofo alemandarra.

4 Barandiaran, José Miguel (de). “Prologo”, *Ohitura*, 1987 : 5. Zenbakia.

5 Barandiaran, 2005, *op.cit.*

6 Fritz Graebner (1877-1934), geografo eta etnologo alemandarra.

7 Barandiaran, « Prologo », *Ohitura*, *op.cit.*

konsideratua zen Henri Breuil-enganik asko ikasi zuen, bere kurtsoak segitu baitzitu-
tuen Parisen behin baino gehiagotan 1920 eta 1930 hamarkadetan eta bi gizonen
harreman estua atxiki baitzuten anitz urtez. Pariseko Collège de France eta Institut
de Paléontologie Humaine-etan irakasle zen Henri Breuil⁸. Nazioarteko prehistoria
eta paleontologiako beste figura batekin harreman estua izan zuen ere Barandiaran-
nek, hau da Hugo Obermaier⁹, apez alemandarra, Espainian eta berantago Suizan
lan egin zuena.

Bere jakitatea osatzeko, Europako 12 herri ezberdinetako museoetara ikasketa bidaiak
antolatu zituen Barandiaranek. 1920. hamarkadan eraman zituen bidaiak aipatuko di-
tugu hemen.¹⁰ 1922an, Alemaniako museoak ikertu zituen : Kolonia, Munich, Leipzig
eta Berlin. 1924an, bi museo ikertu zituen hurbiletik, Musée des Antiquités Nationales
Saint-Germain-en-Laye herrian (Paris-tik 20 kmtara dena) eta Musée de l'Homme, Pari-
seko Trocaderoan. 1929an Suizako eta Austriako museo eta intuzio antropologikoetara
joan zen.

Ikertzen eta aurkitzen zituen material asko Euskal Herriko mugetatik haratago
hedatzen ahal zirela bazakien eta Europako beste herrialdeetan egiten ziren aurki-
kuntzekin konparaketak egiten zituen etengabe. Adibidez, 1938an Barandiaranek In-
galaterrara egin zuen bidaia batean, British Museum-era joan eta euskal prehistoriak
Britainia Handiko eskualde ezberdinetako prehistoriarekin izan zetzakeen harreman
puntuak aztertu zituen.

Europa guzian agertzen ziren lanei interesatzen zitzairen Barandiaran, eta ordu haie-
tan ikerlarien artean arrakasta zuten metodologia orokorren berri bazuen ere. Europa
osoko ikerlariekin harremanetan zen eta haiekin lan egiten zuen etengabe. Hara nola,
bere “bizi popularraren ikerketa etnografikoaren galdetegia” (*Cuestionario para una in-
vestigación etnográfica de la vida popular*) sortzeko unean, Frantzia eta Suizan erabiltzen
ziren inkestetarik inspiratu zen. Fritz Graebner etnologo eta geologo alemandarraren
kurtsoa segitu zuelarik Barandiaranek 1922an, metodo historiko-kulturalaren berri izan
zuen.¹¹ Horrez gain, Bronislaw Malinowski-rekin ideiak partekatzeko aukera izan zuen,
1938an ezagutu baitzuten elgar Copenhaguen iragan zen Antropologia eta Etnologia
Zientzien Nazioarteko Kongresuan. Malinowskik obserbazio parte hartzailearen me-
todoaz teorizatu zuen; eskola funtzionalistaren sortzailea izan zela kontsideratzen da.¹²

1921ean agertu *Anuario de Eusko-Folklore*-ren lehen zenbakian, “Breves instrucciones
prácticas para el investigador folklorista” izendatu artikuluan, ikertzaile batek segitu
beharreko oinarritzko arauak zoin diren zerrendatzen ditu, hara nola ikertzen den jen-
dearen hizkuntza ikastea, galdezkatua den pertsonarengan ez eragina izatea, galderak
ongi prestatzea ez daitezen abstraktoegi izan eta abar. Artikulua irakurtzean, egiten

8 Henri Breuil (1877-1961), apeza zen.

9 Hugo Obermaier (1877-1961).

10 Erran gabe doa ondoko hamarkadetan beste estudio bidaia batzuk egin zituela ere.

11 Vienako etnologia eskolaren sortzailea da (eskola difusionista), Wilhelm Schmidt-ekin batean.

12 Bronislaw Malinowski (1884-1942) antropologo, etnologo eta soziologo poloniarra da.

dituen erreferentziak ikusirik, arau hauek idazteko orduan bere esperientzia pertsona-
lean baita beste ikerlarien esperientzian oinarritu dela ohar gaitezke.¹³

Ondorioz, erran genezake Europar zientziei ireki zitzaizela Barandiaran, Europako
espezialista anitzenganik ikasi zuela eta azken horiek leku handia izan zutela bere
lanetan.

Europar zientziei Barandiaranen ekarpena

Horiek erranik, denbora guti barne, Barandiaran bere aldetik espezialista bilakatu
zen, europar zientziei asko ekarriz.

1922an Holandako Tilburg herrian eman zuen mintzaldia atzerrian emandako
lehena izan zen. Hor jorratu gaia, “La religion des anciens basques” zen (lehene-
ko euskaldunen erlijioa), Etnologia Erlijiosoaren astea kari (Semaine d’Ethnologie
Religieuse) eman zuena. Wilhelm Schmidt-ek izendaturik joan zen hara, Espainiako
ordezkari bezala.

1922a baino lehen, Schmidt eta Barandiaranek ez zuten pertsonalki elgar ezagutzen
baina batak bestearen lanen berri bazuten. Schmidt (1868-1954) alemana zen, hizkun-
tzalaria, etnologoa, erlijioen historialaria, eta Verbo-Divinoko misiolaria. *Anthropos*
nazioarteko aldizkariaren zuzendaria zen. 1919an Barandiaranek Bilboko kongresu
batean (Congreso de Bilbao de la Asociación Española para el Progreso de las Cien-
cias) eman mintzaldia, “Contribución al estudio paleontológico del pueblo vasco: El
Magismo”, Wilhelm Schmidten eskuetara heldu eta Barandiaranek eramaten zuen lana
interesgarri iruditu zitzaion. Haien arteko harremana horrela hasi zen.

Tilburg-en eman mintzaldia zerrenda luze baten lehena izan zen, nazioarteko kong-
resu askotan parte hartu baitzuen ondotik, European gaindi. Adibide zombait aipa-
tzeko: 1938an, Zientzia Antropologikoen eta Etnologikoen Nazioarteko Kongresuan
parte hartu zuen Copenhaguen “Sobre las antiguas religiones de los vascos” gaia jorratu
zuela; 1948an Pariseko Congrès International d’Archéocivilisation-ean “Les symboles
magiques au Pays Basque” gaia aurkeztu zuen.

Laster, Europako prestigiozko entitate zientifikoetan sartzeko gomitak heldu zitzaiz-
kion. 1920. hamarkadan Pariseko Société d’Ethnographie-ko eta Londreseko Folklore
Society-ko kide egin zen. 1930. hamarkadan Zientzia Misionologikaren Nazioarteko
Institutuan sartu zen, Etnologia eta Antropologia Zientzien Nazioarteko Kongresuen
Kontseilu Errektoretzako kide izendatu zuten (1953 urtea arte eraman zuen kargua)

13 BARANDIARAN, José Miguel. *Obras Completas de José Miguel de Barandiaran*. XXIV bolumen. Bilbao: La
Gran Enciclopedia Vasca, 1972-1984. Artikuluan sartzten dituen erreferentzia batzuk aipatuko ditugu segidan.
Wilhelm Schmidt-en erakaspenean: sinesmenen ikerketa eta horien agerpen kolektiboen azterketa ezinbestekoa
da, baina horien agerpen indibidualak ahaztu gabe (*Congrès Semaine d’Ethnologie Religieuse*, 1914). P. Pinard-
en erakaspenean: datu etnografikoen interpretazio zientifikoaren egiteko orduan, printzipio bat kontutan hartu
behar da; hau da elementu inbisibilearena edo unitate organikoa (*Anthropos, Revue internationale d’ethnologie*,
1910). Arnold Van Gennep-en (1873-1957) erakaspenean leienden formakuntzan (*La formation des légendes*,
1917). Etnografo alemandar-frantses horrek Frantziako kultura popularrak ikertu zituen.

eta Genève-ko Commission Internationale des Arts et Traditions Populaires-eko kide izendatu zuten ere. Beste bat aipatzekotan (zerrenda osoa luzeegia bailitzateke), 1946an, Londreseko Royal Anthropological Institute-ean sartu zen.

Nazioarte mailako ikerlaria zen Barandiaran. Bere lanek ongi etorri beroa izaten zuten europar medio zientifikoetan, espezialistek txaloturik. Europa mailan bere lanak ezagupen handia baldin bazuen, etxean besterik zela erran genezake (1950. hamarkada arte iraunen zuena, Barandiaran erbestetik sartu zen arte). Barandiaranek oztopoak maiz pairatu behar izan zituen, bere Seminarioko lankide eta buruzagi batzueganik. Paradoxa bat bazela hor erran daiteke: ohoratua kanpoan eta bere lana ez ezagutua etxean.

1922ko udan Europan gaindi eraman zuen estudio bidaiatik sartu zelarik, hara Barandiaranek bere egunerokoan idatzi zuena: “Después de los viajes por los museos, tras los estudios en mis cursos de Alemania, vine muy animado para actuar en el seminario, mejor equipado que antes en mi juicio. Pero en Vitoria no pensaban utilizar con prisas mis servicios.”¹⁴

Gurruchaga jaunak, Vicario Jeneralak, 1924an, Eusko Ikaskuntzako bileretara joatea debekatu zion. “Porque dicen que un político de Bilbao ha dicho que esta sociedad es nacionalista. No será primero la religión que la política?”¹⁵ Ez ulertzeak baziren bere lanari buruz, liburuen irakurketatik baino haratago baitzoan eta euskal gizartea ikertzen baitzuen. Seminarioko errektoreak berak, Laspiur jaunak, bere lanari oztopoak emaiten zizkion maiz. Egoera hain zen desorosoa non 1925 urtean Barandiaranen zuzendari-tzapean zen etnologia laborategiak lekuz aldatu behar izan zuen, Seminariotik Eusko Ikaskuntzako eraikinera pasatuz (Escuela de Artes y Oficios de Vitoria).

Erbestean zela, Ameriketako etnologiako Katedra baten ardura hartzeko bi proposamen izan zituen¹⁶, bata Filipinetan Manilako Santo Tomas unibertsitatean (1937an) eta bestea Estatu Batuetako Columbia Unibertsitatean (1939an), New Yorken; proposamen horiek ez zituen onartu, Gasteizeko Seminariora itzultzea espero baitzuen. Baina ez zen horrelakorik gertatu, 17 urtez erbastean egon baitzen, 1953 urtea arte. Nahiz eta oztopoak ainitzak ziren, Barandiaranek bere lanean segitu zuen, materiala biltzen, inkestak egiten, miaketak antolatzen, bidaiatzen, ikerlariak formatzen.

Ander Manterolak bere *Vida y obra de José Miguel de Barandiaran* liburuan dion bezala: “El material recogido por Barandiaran es una de las contribuciones más importantes que desde Vasconia se ha aportado a la etnología europea.”¹⁷ Arrazoin du, Euskal Herritik europar etnologiari ekarri diona izugarria da.

14 Barandiaran, 2005, *op.cit.*

15 Barandiaran, 2005, *op.cit.*

16 Barandiaran erbastean zelarik, Manuel de Inchausti abokata euskal-filipinoak Barandiaran bere lan programa iparraldean aurreratzera animatu zuen, horretarako sos laguntzak ezarriz (*Manterola, op.cit.*). Ez dugu probarik baina pentsatzen dugu Inchausti jauna izan daitekeela bi katedra proposamen horien jatorria.

17 Manterola, Ander eta Gurutzi Arregi. *Vida y obra de D. José Miguel de Barandiaran*. Colección Sara, Atauñ: José Miguel de Barandiaran Fundazioa, 2003.

Barandiaran: Europako gertaera garrantzitsuen lekuko

Bere egunerokoan ongi agertzen den bezala, bere denborako gertaerak hurbiletik segitzen zituen Barandiaranek. Eta denbora haietako giroaren ezagutzeko lehen mailako iturria dugu bere eguneroko idatzi hori bizitako gertaerak zehaztasun handiarekin deskribatzen baititu.

XX. Mendean Europako gertaera politiko garrantzitsu zombaiten lekuko izan zen Barandiaran: Errepublikaren Proklamazioa Espainian, Espainiako Gerla Zibila, Erbestea eta Bigarren Mundu Gerra. Adibide jakin batzuk aurkeztuko ditugu orai, Barandiaranen lekukotasunaren balorea aitzina emateko.

1931n, Espainian, Errepublikaren Proklamazioaren ondotik giro tentsu bat ireki zen erlijiozko instituzioetan, Madridede instituzio batzuek suteak pairatu baitzituzten. Gasteizen tiroak entzun ziren gau batez, Seminarioko irakasleak antolatu ziren, badaezpada, armak hartuz eta Barandiaranek eskuzko bomba batzuk prestatu zituen ere, zer gerta ere, eraso bat gertatzen bazen, beren buruen eta seminarioan bizi ziren 600 seminaristen defendatzeko. Horrelako lekukotasunak ainitz dira Barandiaranen egunerokoan, gertakaeren deskripzio zorrotz batekin.¹⁸

Gerla Zibilaren ondorioz beste euskal errefuxiatu askok bezala Frantzia aldera ihes egin behar izan zuen Barandiaranek, 17 urtez han bizituz. Bere esperientzia zehatzki zein izan zen badakigu bere lekukotasun idatzi horri esker: zein lekutan izan zen, euskal errefuxiatuen egoera zailak aipatzen ditu (hara nola kanpamenduetan internatu zirelarik...). Beste gai interesgarri bat aipatzeko, Bigarren Mundu Gerraren eta okupazio alemanaren berri ematen digu Barandiaranek, zer giro zen esplikatzuz, pertsonalki alemanekin zer harreman mota izan zuen azalduz. Bere egunerokoan esplikatzeko duenez, bere ikerketa lanak egiteko unean, okupazio alemanak ez zion oztoporik eman eta bere lanetan segitzeko beharrezkoak zituen baimenak lortu zituen arazorik gabe.¹⁹

Bukatzeko Jose Miguel de Barandiaran Fundazioa eskertu nahi nuke, Barandiaranen hiltzearen 25. urteurrena kari mahai inguru honetan parte hartzeko aukera eman didalako. Esperientzia polita izan da eta pertsonalki asko ekarri dit: Jose Miguel Barandiaranen obra ezagutzen nuen, baina ariketa honek Barandiaran gizonaz, bere ibilbide intelektualaz eta pertsonalaz gehiago ikasteko aukera eman dit eta hau eskertzekoa da.

Denak gomitatzen zaituztet bere biziaren gehiago irakurtzera eta bereziki bere egunerokoaren irakurtzera, benetan merexi baitute.

Milesker.

18 Barandiaran, 2005, *op.cit.*

19 *Idem.*